

Laisvės branduolys

Dainius Razauskas

Tautos laisvė ir jos valstybės nepriklausomybė priklauso nuo jų sudarančių asmenų laisvės. Šito niekaip neįmanoma išvengti. Kad ir į kokį tuntą susimestų vergai, tai tebus vergų tuntas, kol vergais bus jie patys.

Asmuo tėra laisvas tiek, kiek laisvas žmogus jame viršija vergą. Juolab bendruomenę paprastai sudaro ne vien vergai ir ne vien laisvi žmonės, o dalis vienu, dalis kitų. Užtat bendruomenės laisvę lemia santykis tarp tų dviejų dalių: viršijus vergams, vergiška darysis ir visa bendruomenė, o pagausėjus laisvų žmonių, bendruomenė šiaip ne taip gal jau ir sugebės būti nepriklausoma, ir kuo vergų dalis liks mažesnė, tuo labiau. Šiaip ar taip, bendruomenės būklė vis tiek tiesiogiai priklauso nuo jų sudarančių asmenų būklės. Todėl bendruomenei, kuri panorą būti nepriklausoma, žūt būt reikia rūpintis savo narių laisve. Tai pamatinis, pirmaeilis ir lemiamas tokios bendruomenės uždavinys.

Asmens laisvė yra jo galimybė pasirinkti, galimybė tam tikroje pasirinkimo padėtyje jam pačiam nuspręsti savo elgesį – vaizdžiai tariant, galimybė kryžkelėje pasukti vienu ar kitu keliu. Šią galimybę savo ruožtu sudaro du dėmenys – išorinis ir vidinis. Iš išorės žmogaus laisvę riboja aplinkybės, tiek fizinės, gamtinės, tiek socialinės, visuomeninės, iš vidaus – jo paties sugebėjimai.

Fizinės aplinkybės visiems suprantamos, todėl apie jas nėra ko kalbėti – žmogus paprasčiausiai daug ko negali, tad neturi nė tokio pasirinkimo. Tiesa, fizinės galimybes žmogui padeda gerokai praplėsti tiek kūno mankšta (pradedant sunkumų kilnojimu ir baigiant įvairiomis sudėtingomis pratybomis), tiek technologijos (pradedant šlubio ramentu ir baigiant kompiuteriais). Bet fizinės žmogaus galimybės vis vien lieka griežtai ribotos.

Suprantamos ir socialinės asmens laisvę ribojančios aplinkybės, nes žmonės patys daug ko vienas kitam neleidžia. Kadangi vieno asmens laisvė gali kirstis su kito asmens laisve, tai, norėdami būti laisvi drauge, žmonės yra priversti susitarti ir savo asmeninei laisvei nustatyti tam tikras ribas. Šios sutartinės laisvių ribos nėra tokios griežtos kaip fizinės, dėl jų ginčijasi socialiniai mokslai ir politinės partijos, jos gali svyruoti maždaug tarp kraštutinio socializmo ir kraštutinio liberalizmo. Asmeniui visuomenės suteikiama socialinė laisvė vadinama jo teise: asmuo visuomenėje turi teisę pasirinkti tai, ką visuomenė yra sutarusi jam leisti. Be to, ir asmens fizinės galimybės priklauso nuo jam prieinamų toje visuomenėje technologijų, kurias visuomenėje sąlygoja ekonomika.

Gamtos ir technologijų mokslai įgalina žmogų plėsti fizinę savo laisvės erdvę, dėl to jų reikšmė visuotinai pripažįstama, ir niekas dėl to nesiginčija. Technologijų pasiekimus daro prieinamus ekonomika. Socialiniai ir teisės mokslai įgalina žmones tobulinti tarpusavio santykius ir taip užtikrinti asmens teises, žmogaus socialines laisves. Jų reikšmė irgi akivaizdi bei neginčijama. Bet fizinė ir socialinė žmogaus laisvės tėra išorinės, jos tesudaro vien išorinį žmogaus laisvės dėmenį – nustato erdvę, kurioje galimas žmogaus pasirinkimas, kurioje žmogus gali pats spręsti savo elgesį ir likimą.

* * *

Vidinį laisvės dėmenį sudaro tai, kad – nori nenori – laisvas žmogus turi pats spręsti. O kad pats spręstų, žmogus turi sugebėti tai padaryti. Pirmiausia – sugebėti mąstyti.

Norint apie ką nors mąstyti ir atitinkamai spręsti, žinoma, reikia turėti pakankamai žinių, kurių visuma su-

daro žmogaus akiratį. Vaizdžiai tariant, pirmiausia reikia suvokti, kad esi kryžkelėje, paskui išsiaiškinti, kiek kelių ir kur iš tos kryžkelės veda, ir tik tada galėsi nuspręsti, kurį pasirinkti. Nes jei praeini pro kryžkelę jos nepastebėjęs, tai neturi ir galimybės joje pasirinkti – vadinasi, nesi laisvas.

Taigi, kuo platesnis žmogaus akiratis, tuo didesnė yra jo laisvė, ir atvirkščiai – siauro akiračio žmogus esmiškai negali būti laisvas. Kitaip tariant, asmens akiratis yra tiesiogiai proporcingas jo laisvei. Kas tik tai suvokia, tas iškart liaujasi „pumpavęs raumenis“ (tiesiogine bei visomis perkeltinėmis prasmėmis) ir aiškinęsis su kaimynais dėl savo teisių, o imasi mokytis ir skaityti, skaityti ir mokytis. Nes galbūt čia pat, čia ir dabar, jis turi neatpažintų, nesuprastų, nesuvokiamų galimybių, tik nepastebi jų per apgailėtiną savo neišmanymą bei žioplumą...

Ir tautai, norinčiai būti nepriklausomai, negana plėtoti technologijas, rūpintis teise ir vystyti ekonomiką – tautai, norinčiai būti nepriklausomai, pirmiausia reikia plėsti tautiečių akiratį. Nes pakankamai plataus akiračio, apsišvietę, išsilavinę žmonės čia pat, šiandien pat galėtų gyventi kitaip – taip, kaip siauro akiračio neišprusę neišmanėliai nenumano ir įsivaizduoti negali. Juk ir žmonių sugebėjimas susitarti tarpusavy priklauso nuo jų išprusimo ir akiračio, o kai tauta susitaria ir sutaria – jai nieko nebėra neįmanoma. Juk ir technologijos, ir ekonomika tiesiogiai priklauso nuo žinių – jeigu tai „žinių ekonomika“, o nebe vien žemės gėrybių eikvojimas kuo pigiau ir (per)pardavimas kuo brangiau. Beje, žinių ekonomika gali reikšti ne tik tai, kad tapo supras-ta žinių reikšmė ekonomikai, bet ir tai, kad pačios žinios yra reikalingos tam tikros ekonomikos: kokios žinios naudingiausios tam ar kitam dalykui

pasiekti? Kokios dalies žinių galbūt verta siekti iš anksto nė neįvertinus jų naudingumo, bet palikus erdvės netikėtumui, kūrybai, atradimams? Suvokiant, kad žinios lemia akiratį, o akiratis sąlygoja pasirinkimą, gal verta palikti vietas naujoms, iš anksto nenumatomoms pažinimo kryptims? Gal esama tam tikro žinojimo, kuris savaime daro žmogų laisvą, tad jo būtų verta siekti visų pirma? Ne mažiau svarbu užčiuopti, išsiaiškinti ir galiausiai perprasti tai, kas stabdo pažinimą ir akiračio plėtrą.

Pavyzdžiui, gal visuomenei *apsimoka* kas žinias padaryti nemokamas ar beveik nemokamas ir kuo plačiausiai prieinamas – visą spaudą, popierines bei internetines knygas, patį internetą ir t. t.? Gal *apsimoka* įskaitmeninti ir padaryti ranka pasiekiamas visas bibliotekas, visus retų spaudinių bei rankraštinis fondus? Gal *apsimoka* į švietimą ir mokslą investuoti tris, penkis, dešimt kartų daugiau nei į ekonomiką ir teisėtvarką, kurios juk tiesiogiai priklauso nuo jose dirbančių žmonių išprusimo bei akiračio? Gal didžioji dalis mūsų „neišsprendžiamų“ problemų kyla kaip tik dėl to, kad jas sprendžiantys asmenys – dėl nepakankamo akiračio – tiesiog *nemato* čia pat laukiančių sprendimų?

* * *

Vidinių asmens laisvės dėmenį išties sudaro jo sugebėjimas būti laisvam, o šį sugebėjimą sąlygoja ir netgi lemia akiratis, žinios, žinojimas. Bet ne tik.

Gali taip atsitikti, kad žmogus ir kryžkelę pastebi, ir iš jos vedančius kelius deramai įvertina, bet nežino, kuriuo iš tikrųjų *nori* pasukti – nežino, ko iš tikrųjų nori. Arba taip, kad ir kelius įvertina, ir suvokia, ko nori, o vis dėlto pasuka ne tuo keliu, kuriuo norėjo. Regis, iš visos širdies norėjo į vieną pusę, o priėjęs kryžkelę nejučia vėl pasuko į kitą... Ir taip dešimt kartų iš eilės. Ir pats nesupranta, nežino, kodėl. Kadangi nežino, vadinasi, jis vėlgi stokoja tam tikro žinojimo, tik šįsyk ne žinojimo apie išorinį pasaulį, tiek fizinį, tiek socialinį, o žinojimo apie save – ne žinojimo apie tai, ką galima pasirinkti, o apie tą, *kas* gali ar negali pasirinkti ir kodėl.

Pasirodo, negana suvokti įmanomus pasirinkimus – dar būtina suvokti, ko iš tikrųjų nori, taigi pasverti bei pasirinkti ne tik ir net ne tiek išorines galimybes, kiek savo paties vidinius norus. Bet negana suvokti ir savo norus, lemiančius pasirinkimą, – dar reikia sugebėti jį įgyvendinti, įdiegti tikrovėn, nutiesti tiltą tarp noro ir veiksmo. Priešingu atveju tik „laisvai“ svajosime, o ne laisvi gyvensime.

Šis dažnai stokojamas savęs žinojimas vadinamas sąmoningumu, sąmone. Be šito lemiamo sugebėjimo – be sąmoningumo – išvis neįmanomas nė joks žinojimas, nes be jo tiesiog nėra *kuo* žinoti. Galima valandą žiūrėti į vieną knygos puslapį ir nieko neper skaityti, nes dėmesys skrajoja kur nors visai kitur arba išvis išblėsta ir sumunka į snaudulį. Be šito lemiamo sugebėjimo – be sąmonės šviesos – mes tik snaudžiame, tik miegame užsisapnavę: viena vertus, užsimiršę savo savaitėse, o kita vertus, nesugebėdami priimti jokio sprendimo ir neturėdami valios jį įgyvendinti. Nes valia galiausiai irgi tėra sąmoningumas, nuolatinis sąmoningumas savo pasirinkimui. Tad jei stinga sąmoningumo – apie kokią laisvę galima kalbėti?

Nesąmoninga būtybė negali būti laisva, nes neturi *kuo* būti laisva. Taigi sąmonė – ir būtina laisvės sąlyga, ir būtina laisvės priemonė, bet ne tik. Iš tikrųjų sąmonė – tai pats laisvės subjektas. Nes būtent sąmonė gali arba negali būti laisva, ir gali būtent tiek, kiek ji apsieiškia kaip sąmonė, kiek ji yra pati savimi. Vadinasi, laisvė – tai tiesioginė sąmonės apraiška. Galima net būtų vaizdžiai tarti, kad sąmonė – tai laisvės siela, o laisvė – sąmonės kūnas.

Todėl laisvas žmogus – tai būtinai sąmoningas žmogus, o kai žmogus tampa sąmoningas ir tai suvokia, tuomet jam savaime suprantama, kad sąmoningumas – tai pagrindinis jo rūpestis, tikslas ir gyvenimo prasmė. Galima net būtų tarti, jog tatau pati Sąmonė, per žmogų apsieiškusi, yra sau tikslas ir prasmė, o branduolinis jos troškimas – *būti*. Reikštis, augti, pražysti žmoguje, visuomenėje, tautoje, žmonijoje. Galima pavadinti ją Dievu, Adibuda ar kaip kitaip – pa-

vadinasi, nepagadinsi. Jei tik būsi pakankamai sąmoningas.

Taigi laisva tauta – tai sąmoninga, sąmoningų žmonių tauta. Todėl sąmonė, sąmoningumas, kaip jos laisvės sąlyga, branduolys ir esminis apsieiškimas, yra pagrindinis laisvos tautos rūpestis ir tikslas. Laisva tauta esmiškai išvis neturi kito tikslo, kaip tik ugdyti savo narių sąmoningumą – visa kita tėra jo apraiškos, priemonės arba kliūtys.

Būdami sąmoningi, mes ir esame laisvi, ir apskritai *esame*, ir tada viskas mūsų rankose. Ir priešingai: mėrkdamiesi į sapnų miglas mes nejučia savaime prarandame ir laisvę, ir būti, o tada jau lygioje vietoje – galas.

* * *

Be sąmonės, be pakankamo sąmoningumo išvis nėra nė būties, nes nėra kam ją patirti. Todėl ir būtybė visai be sąmonės, visai nesąmoninga būtybė nėra nė būtybė, o tik daiktas. Kaip akmuo kerpėja ten, kur guli, kol niekas kitas neišjudins, o jei kas išjudins, tai judės kur judinamas. Arba kaip „gyvas daiktas“, padaras, gyvulys, užsisukęs akliname savo instinktų rate. Kaip įkinkytas ir akidangčias nuo „pasirinkimo pagundų“ apdraustas kuinas – eina, kur varomas, matydamas tik dulkes po kojomis ir šieno gniūžtę, pakabintą priešais nosį. Arba „kalbantis gyvulus“ – vergas, te galintis dirbti, kas liepta, nepakeldamas akių.

„Nepakeldamas akių“ čia yra raktinis įvaizdis. Nepakelti akių, nuleisti akis, išvis užsimerkti, vadinasi, prarasti sąmoningumą, o drauge ir laisvę. Ir atvirkščiai: atsimerkti, pakelti akis, nenuleisti akių reiškia nubudusį, gyvą, pasirengusį grumtis už save sąmoningumą. Kaip vilkų gaujoje: vadas bus tas, kuris nenuleis akių, kuris visus kitus „nužiūrės“.

Žmogaus pasaulis – kaip tik dėl plačiau prasimerkusios sąmonės! – daug erdvesnis ir sudėtingesnis nei vilkų. Ir tikrasis sąmonės priešas niekuomet nėra kitas žmogus – kitame žmoguje prasimerkusi ta pati Sąmonė. Tikrasis ir esmiškai vienintelis sąmonės priešas, suprantama, yra nesąmoningumas (ir visos jo pagimdytos nesą-

monės). Tačiau esminis įvaizdis lieka tas pats: arba nuleisti akis, užsimerkti, vadinasi, pirmiausia viduje pralaimėti sąmoningumą ir galiausiai išorėje pralaimėti, arba nenuleisti akių, nė už ką, nieku gyvu nenuleisti akių ir taip viduje laimėti sąmoningumą, o galiausiai ir išorėje laimėti.

Tai ir yra pamatinis, branduolinis laisvo žmogaus pasirinkimas bei sprendimas – bet kokiomis aplinkybėmis, bet kokioje padėtyje, bet kokiu klausimu: nenuleisti akių. Žiūrėti, stebėti, suvokti, pažinti ir perprasti. Vadinausi, pasukti prieš srovę, stoti piestu ir kilstelėti aukštyn – kiekvienąsyk tapti bent truputėlį sąmoningesniam. Ir priešingai: nuleisti akis, vadinasi, susitaikyti su nesąmoningumu, pasiduoti nesąmoningumui ir plaukti pasroviui. Pirmasis kelias šitoje kryžkelėje žadina gyvą sąmonę ir veda į sąmoningumą, laisvę, antrasis – migdo ir veda į nesąmoningumą, nelaisvę.

Galima tarti, jog pirmasis kelias – tai kelias į kalną: iš pažiūros lyg ir sunkiau, nei leisti nuokalnėn, užtat jis reiškia nuolatinį pakilimą, įkvėpimą, tolydžio ryškėjantį patyrimą, atsiveriantį platesnį akiratį ir veda į Neaprepiamą Erdvę. Priešingai, antrasis kelias – tai kelias nuo kalno: iš pažiūros lyg ir lengviau, tačiau neišvengiamai prasideda nuosmukis, blėsta patyrimas, siaurėja akiratis, ir anksčiau ar vėliau atsidursi visiškoje duobėje. Be to, į kalną kopiančios kojos ilgai niui prasimankština, užsiaugina raumenis – sąmonė išmoksta atkakliau nenuleisti akių, o patyrusi *laimę būti*, nė nebenori jų nuleisti, nusileisti. Ir priešingai: įpratusi nusileisti sąmonė atpranta būti ir jaučiasi vis labiau ap sunkusi, vis labiau prislėgta. Lotyniškai šis „prislėgtumas“ vadinamas *depressio*, t. y. depresija. Užtat vienintelis būdas išbristi iš depresijos – pakelti akis ir nenuleisti akių.

Nenuleisdami akių laimėsime viską: būties pilnatvę, laisvę, tėvynę, galiausiai visas technologijas, teises ir ekonomikas. Nuleidę akis viską pralaimėsime, neišgelbės nei antidepresantai, nei užsienio investicijos, nei NATO.

* * *

Kiekvienas atskirai, pavieniui mes visuomet turime galimybę ugdyti sąmoningumą – iš esmės niekas negali priversti sąmonės užsimerkti, jeigu ji to nepadaro pati. O pati ji taip gali pasielgti dėl to, kad, būdama nepakankamai prasimerkusi ir nubudusi, pasiduos (savi)apgaulei. Saviapgaulė nuo apgaulės šiuo atveju nesiskiria, nes sąmonė visuomet apsigaua pati, tačiau kad apsigautų, ją visuomet kas nors apgauna.

Sąmonė visuomet apsigaua mintimis ir būtent mintimis gali būti apgaunama. Iš to kas pasakyta, jau turi būti aišku, kad apgauna sąmonę visuomet tos mintys – kad ir kokio turinio! – kurios įtikina ją užsimerkti arba bent šiek tiek prisimerkti, truputėlį nuleisti akis, kai ko nepastebėti arba į kai ką nežiūrėti. Tai kertinis apgaulės kriterijus, kaip lakmuso popierėlis, kuriuo visuomet galima atpažinti pavergėjo ranką.

Todėl visuomet klausk to, kas nutylima, žiūrėk ten, kur nerodoma: jei tai tiesiog nežinojimas, viskas gerai, anksčiau ar vėliau jis gali būti pažintas; bet jeigu tau siūlys „tikėti“, pakelk akis ir pastatyk ausis! O jei dar išgirsi, kad pats Dievas tau liepia prisimerkti, šiek tiek nuleisti akis ir reikalauja „tikėti“, gali būti tikras – pataikei. Tik įstatyk vietoj žodžio Dievas žodį Sąmonė ir paklausk: Sąmonės vardu tave įtikinėja užmerkti sąmonę!

Žinok: Dievas niekuomet nėra *priemonė* tave įtikinti! Dievas – tai Saulė, spindinti virš kalno, į kurį tu tik pats gali įkopti, kurią tu tik pats gali išvysti – tik plačiai prasimerkęs ir aukštai pakėlęs akis! Ir arčiausiai Dievas visuomet tada, kai beatodairiškai žiūri, besąlygiškai klausi ir „niekuo netiki“. Nes tikras tikėjimas nėra tikėjimas kuo nors, tikėjimas kokiu nors teiginiu; tikras tikėjimas – tai (pasi)tikėjimas Sąmone. Tikras tikėjimas – tai valia nenuleisti akių, niekuomet, nė prieš nieką, o ypač – nenuleisti akių prieš „Dievo“ stabą, kuris ir padirbtas tik tam, kad privertus kitą nuleisti akis ir taip jį pavergus.

Dievą nuo „Dievo“ stabo atskirti galima taip, kaip gyvą akį nuo akies piešinio, kad ir kaip „gyvai“ atlikto. Vos tik patiki, kad nupiešta „akis“ ge-

riau mato už gyvą akį, – iš esmės nebetiki Dievu ir nusilenki stabui.

Tai pats laisvės branduolys – visa kita tik lukštai. Tai lemiamas mūšis už laisvę – visa kita tik atspindžiai. Jei nuleisime akis prieš Stabą, sustingisime ir pavirsime į akmenį. Nebent ant to antkapinio akmens dar būtų įžiūrimas kitiems mus teprimenantis apkerpėjęs užrašas *Litwa, Jumbea, Litauen* ar *Lithuania*. Bet argi tai pasirinkimas? O jeigu drąsiai pakelsime akis į šitą „Akį“, atsuktą į mus, ir nenuleisime akių, tai praregėsime ją kiaurai ir praregėsime, ir prasimerks gyva Akis – gyvas Dievas su mumis. Kaip anuomet, kai nieko nebijojome.